

GERMÁN NÉPEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN A KR. U. I. ÉVEZREDBEN*

– Fancsalszky Gábor –

A magyar föld történetének Kr. utáni első évezrede a rómaiak és a népvándorlás keleti eredetű törzseinek korszaka mellett a különböző germán népeké is.

Ennek alátámasztására bevezetéképpen legyen elég az a tény, hogy a markomannok Kr. után 50 körüli Pannoniába költözése, és a X. századi viking lándzsák földbe kerülése közötti időszakban 16 különböző germán nép/törzs tagjai szóltak bele tevékenyen a mai Magyarország területének történelmébe.

Európa (és így az akkor ismert világ) történetének szempontjából is jelentős események tartoznak ide: Marcus Aurelius markomann–kvád háborúi, a hun korszak nagy germán királyainak felemelkedése és uralma, a langobardok Itáliába költözése, valamint Nagy Károly avar hadjáratai.

A fent említett népeket lehetőség szerint időrendben soroljuk fel.

Markomann. 50 után költözik be népük egyik része Pannoniába.

Kvád/Szvéb (ez utóbbi néven 406 után hívjuk őket). Kb. 90-től kezdik meg háborúikat a rómaiak ellen.

Obius. 166–167-ben a langobardokkal együtt törnek be Pannoniába.

Langobard. Először 166–167-ben hallunk róluk, szerepük 510 után lesz jelentős, ekkor költöznek Pannonia területére. A rugiak, herulok, majd a gepidák legyőzése után 568-ban vándorolnak szász törzsekkel együtt Észak-Itáliába az avarok elől, vagy azok hatására.

Gepida. 270 után jelennek meg a Tisza felső részénél, Dáciába való bejutásukat a vizigótok megakadályozzák. Ezt csak azok 376-os elvonulása után foglalják el, majd a Tisza környéki szállásaikat a Duna–Tisza közére is kiterjesztik. A hun korban ők a legerősebb segédnép, majd a hunok ellen fellázadt népek vezetői. Az avar–langobard szövetségtől elszenvedett vereségük után a IX. századig számolhatunk töredékeikkel.

Victoval. 168 után tűnnek fel Dácia észak-nyugati részén, majd az Alföldre költöznek, ahol 290 körül beolvadnak a tiszai gepidákba.

Vandál. 270 táján törnek be Pannoniába, egészen Aquincumig jutnak el. 330 után a tiszai gepidák szövetségeseiként az erdélyi vizigótok és a taifalok ellen harcolnak. 406-ban átlépi a Rajnát, vándorlásukat Észak-Afrikában fejezik be.

Taifal. 290 után a Havasalföldön tűnnek fel, majd 330-tól a vizigótokkal szövetségbe lépve küzdenek a gepida-vandál erőekkel.

* A tanulmány megjelent német nyelven: Germanische Völker im Karpatenbecken. In.: FANCSALSZKY, Gábor–KÁDAS, Tibor–SIKLÓSI, Gyula: Von den Germanen zu den ungarländischen Deutschen. Budapest, 2001. 3–20.

- Gótok.** A népvándorlás kor egyik legjelentősebb germán népe. Két csoportjuk ismert. *Vizigót* (nyugati, ill. tervingi = „erdei” gótok). Északi őshazájukból a gepidákkal együtt indulnak el, 270 táján jutnak Erdélybe, ahonnan a hunok elől menekülnek el 376 után. Ezután jönnek Pannoniába, innen 408-ban távoznak el végleg.
- Osztrogót** (keleti, ill. greutungi = „síksági” gótok). Fekete-tengeri birodalmukat a hunok söprik el 375 táján. Szövetséges keleti germán népeik közül ekkor kerülnek hun uralom alá a szkírek, a rugiak és a herulok is. Szétszórt népük három csoportját a hunok leverése után megerősödött gepida-liga ellensúlyozására telepítik le a rómaiak Pannonia területén 456–471 között. Innen Itáliába távoznak. Itteni egyik dinasztiajuk leghíresebb utóda, Nagy Theoderich a Nyugat uraként 504–535 között gyakorlatilag Pannonia feje is.
- Szkír.** Az osztrogót birodalom egyik keleti germán szövetségeseiként őket is a hunok hódoltatják meg 375 körül. A hun bukás után a győztes gepida-liga tagjai, 469-ben azonban az osztrogótok megverik őket. Ekkor elesett királyuk fia, az utolsó római császárt detronizáló Odaoaker itáliai királyságának része lesz Pannonia területe is, egészen 493-ig, amikor Nagy Theoderich legyőzi.
- Rugi.** A szkírekhez hasonlóan kerülnek hun uralom alá, királyságuk aztán a Duna ausztriai részén terül el. 455 után ők is a győztes gepida szövetség tagjai, mégis a korábbi szkír fegyvertárs fia, Odaoaker veri szét országukat 487-ben.
- Herul.** Sorsuk az előző két népéhez hasonlóan alakul a hun korszakban. Szomszédai, a rugiak bukása után azok területeit elfoglalva a Kisalföldet is birtokba veszik. 509-ben a Pannoniába tartó langobardok győzik le „minden germánok legvitézebbjeit”.
- Bajor.** Nagy Károly hódítása elől menekülnek bajor hercegek 776-ban az avar birodalomba, ennek megfelelően különösebben fontos eseményekről velük kapcsolatban nem beszélhetünk.
- Frank.** 539-ben tűnnek fel először, amikor szövetségre lépnek a gepidákkal Bizánc ellen, ez azonban sikertelennek bizonyul. 791–805 között zajlanak Nagy Károly, illetve fia, Pippin avar háborúi. Ezek sikere után szervezik meg a keleti frank birodalom Oriens tartományát, melynek a volt Pannonia is része lesz.
- Normann.** Régészeti leletek és írásos adatok utalnak arra, hogy a X. században és a XI. század első felében a magyar királyi ház szolgálatában álló skandináv (varég-rusz, illetve kölpény néven említett) testőrök és határvédők jelenlétével számolhatunk.

Érdemes kiemelni a fenti felsorolás kronológiai legfontosabb csomópontjait.

A hunok feltűnéséig a germán törzsek célja az, hogy bekerülhessenek a Római Birodalom jólétet és biztonságot jelentő határai mögé. A 376 után kezdődő népvándorlás kor eseményei rendítik meg az antikvitás addigi berendezkedését, megkezdődik a későbbi európai államok körvonalazódása. Az utolsó fázisban pedig a már kialakult feudális országok kezdik meg keleti hódításaikat.

Kr. után 50. Az első sikeres „kapcsolatfelvétel” időpontja. A Rómával szövetségi viszonyban álló Vannius markomann király kliensállamából az őt megbuktató Maroboduus elől Pannoniába menekül.

168. Az első komolyabb germán fegyveres betörési kísérlet során (166–167) a 6000 langobard és obius harcos támadását a még ereje teljében lévő római hadse-

reg könnyedén verte vissza. A limes (határ) sikeres áttörése azonban Marcus Aurelius következő évben kezdődő markomann–kvád háborúiban kap világtörténelmi jelentőséget (1. kép).

269–290 között, vagyis száz év elteltével új népek érkeznek. A gepida, vizigót, vandál, taifal törzsek egyelőre még nem tudnak betörni a Birodalomba, de határvidékét már megszállják. Ez Kelet-Magyarország és Erdély germán korszakának kezdete (2. kép).

376-ig, a klasszikus népvándorlás kor kezdetéig újabb száz év telik el. Az Európa határát átlépő hunok nyomására meginduló keleti germán törzsek feltartóztathatatlanul törnek be a gyengülő római határvédelem sáncai mögé. A legyőzhetetlen hunoknak meghódoló osztrigót, szkír, rugi és herul népek lökik át közvetve a Rajnán a pánikszerűen menekülő vandál, szvéb és alán tömegeket. Ez a nap, 406. december 31-e jelenti a Nyugat számára a népvándorlás korának „hivatalos” kezdetét (3. kép).

455 után, a hun korszak lezáródásával, a győztes germánok veszik kezükbe Itália és Nyugat-Európa irányítását. Magyarország területén ennek tükré Pannonia osztrigót időszaka (456–471), majd 526–568 között a langobard hódítás kora. Ezt a bő száz évet zárja le az avarok honfoglalása (4–5. kép).

791-ben jut el Nagy Károly, a megszilárduló nyugati germán államok legnagyobb formátumú uralkodója folyamatos hódításai során Magyarország területéig. A frankok több mint tíz év alatt foglalják el az Avar Kaganátus pannoniai felét, amely azután Oriens néven lesz a Karolingok birodalmának része, gyakorlatilag a magyar honfoglalásig (6. kép).

A X. század Nyugat-Európa számára olyannyira emlékezetes normann időszakunk nálunk csak jelzés értékű. A kialakuló magyar állam határvédőként, illetve a dukátus hercegi kíséretként alkalmazott skandináv harcosokat, ezért esetükben hódításról szó sincs (X. század közepe – XI. század első fele).

Részletes eseménytörténet:

Időszámításunk kezdetéig a kelták uralták a Kárpát-medence nyugati felét, a rómaiak is csak ezt a részt hódították meg. Az így kialakult tartomány, Pannonia provincia észak-nyugati határán találkoztak az első itteni germán néppel. A markomannok („a határ mellett élő emberek”) Vannius királyuk uralma alatt léptek szövetségre a Római Birodalommal Kr. után 17-ben, így jött létre az ún. kliensállamuk. 50-ben azonban az ellene lázadó Maroboduus elől Vannius kénytelen volt Pannoniába menekülni – ő az első, akinek sikerült a római határvonal, a limes mögött letelepedni, egészen pontosan a Fertő tó déli részénél. A korábbi szövetséges befogadásával kezdődött meg az a folyamat, amely azután a birodalom bukásáig eltartott: a jólétet megismerő szabad germánok egy része egyre jobban és bármi áron szeretett volna bejutni a római fennhatóság alatt álló területekre.

90 után a markomannok keleti szomszédai, a Dunakanyar környéki kvádok (406 után szvébeknek hívjuk őket) kezdenek háborút, szövetségben a Duna–Tisza közti szarmata-jazigok keleti, alán származású népével. A támadás a rómaiak súlyos vereségéhez vezetett: egy teljes legio (a XXI Rapax) pusztult el, ami 6000 katonát jelent. A császárkorban általában 30 legio állomásozott az egész birodalomban. Az esemény hatására változott meg az európai katonai helyzet: a korábbi rajnai súlypont a Dunához került. Az első század végére négy legiotáborot építettek ki az észa-

ki Duna-szakasz mentén a germánok ellen (Vindobona–Bécs, Carnuntum–Deutsch-Altenburg, Brigetio–Szőny, Aquincum–Óbuda). Mindez azt jelenti, hogy ekkorra Pannonia lett a legveszélyeztetettebb tartomány.

A többi területtel összehasonlítva csak Britanniában és Szíriában állomásozott ekkora sereg. Ez az erőkoncentráció egyelőre megállította a barbár támadásokat, de nemsokára kiderült, hogy egyáltalán nem volt túlzás a teljes hadsereg majd 1/7-ét ide csoportosítani.

A 165–167 közötti langobard („hosszúszakállú”) és obius betörés az első jele annak, hogy nem csak a helyi törzsekkel kell számolni: megkezdődik az északi germánok délre vándorlása. Ez a támadás mélyen behatol Pannoniába, de könnyedén kivédhető a 168-ban kezdődő markomann–kvád–szarmata háborúk veszélyeihez képest.

168–179 között, a markomann háborúk néven ismert események során főleg Marcus Aurelius császár vezetésével folyik a küzdelem, eleinte jelentős germán sikerekkel. A 173. év híres „esőcsodája” (valahol a Garam mellett, ahol egyébként a császár „Elmélkedések” című könyvét is írta) mintegy sorsszerű fordulópontja a harcnak. Ekkor a kvádok egy olyan forró és száraz helyre szorították be a rómaiakat, ahonnan sem elmenekülni, sem ivóvízhez jutni nem tudtak. A hirtelen kitört hatalmas vihar és zápor azonban megfordította a csata, sőt az egész háború menetét. (A jelenet egyébként a római Marcus oszlopon – a Piazza Colonnán – is látható.)

250 után jelentkezik a fentebb már említett északi germán vándorlás igazán veszélyes következményeinek első nagyszabású jele. A gótokról van szó. 251-ben, a római történelem során először, maga a császár (Decius) is elesik az ellenséggel vívott csatában. A győztes vizigótok (a szó jelentése: derék, jó, másképpen tervingi = erdei, valamint helytelen, de az égtájaknak megfelelően elterjedt nevükön: nyugati gótok) ezután költöznek be Erdélybe, ami az egyik oka lesz Dacia provincia feladásának.

270 után jön az újabb veszély: a gepidák népe. Eredetileg ők is a gótokkal együtt indultak el északi őshazájukból. A nem minden élt nélkülöző gót hagyomány szerint azonban nevük jelentéséhez méltóan „lusták” voltak, ezért maradtak le a továbbvonuló gótoktól. Ez persze csak gót értelmezés, saját, bár a gótéhoz hasonló nyelvükön nevük jelentése: bőkezű, adakozó. Az mindenesetre tény, hogy Erdélybe egyelőre nem jutnak be, így telepednek le az Alföld északkeleti részén, a Tisza felső folyásánál. 290 táján próbálják meg Fastida királyuk vezetésével, alkalmi szövetségeseik, a vandálok szövetségében elfoglalni Daciát az azt védő gót–taifal seregektől – egyelőre sikertelenül.

Állandó mozgásban lehettek azonban más germán törzsek is, mert ellenük építik ki a rómaiak a Dunakanyar őrtorony (burgus) hálózatát 365 körül. Komoly harcokról volt szó, hiszen maga I. Valentinianus császár is a kvád követekkel való tárgyalás közben halt meg 375-ben Brigetioban, igaz, agyvérzésben.

Mindez azonban csak közzjátéknak tűnt a 376. évet követő „földinduláshoz” viszonyítva. A hunok betörése Európába alapjaiban változtatta meg az erőviszonyokat. Addig ugyanis nagyjából sikeresnek tűnt a római „oszd meg és uralkodj” (divide et impera!) politika: a különböző barbár törzseket sokszor egymás ellen kijátszva, sőt belső viszályaikat kihasználva általában sikerült fenntartani a status quot. A megállíthatatlan hun támadás azonban olyan erővel lökte a menekülő germán és más népeket a római határ felé, amit már nem lehetett diplomáciával megállítani.

375 táján a Fekete-tengeri osztrogótok soknemzetiségű birodalmának legyőzése volt a kezdet, királyuk, Ermanarich is elesett (osztrogót = fényes, tündöklő, más néven greutung = síksági, illetve keleti gót). Az ekkor legyőzött gótok mellett a szkírek, herulok és rugiak keleti germán törzsei is meghódoltak a hunoknak.

376-ban az erdélyi vizigótok következtek. Királyuk, Athanarik ugyan nem esett el, de népe menekülni kényszerült. Egyik részük Alavivus és Fritigern vezetésével a Római Birodalomba igyekezett. A segítőkész rómaiak már a dunai átkelésnél is jókora hasznót húztak belőlük, majd ideiglenes menekülttáboraikban még kutyahúst sem reszteltek felszolgálni nekik. A felháborodott gótok 378-ban a hadrianopolisi (Edirne) csatában Valens császárt is megölték – ez már nem is olyan nagy meglepetés. Ennek következtében a rómaiak kénytelenek voltak a kialakult helyzetet szentesíteni: hivatalosan elfogadták a már egyébként is a területükre jutott barbárok jelenlétét.

Ezek után joggal közlekedhettek egyik provinciából a másikba. Az Alatheus és Saphrax vezette vizigót-alán és hun (!) „hadak” így jutottak Pannoniába 379-ben. Egyetlen céljuk már csak a rablás volt. Mit tehetett a két uralkodó? Gratianus és I. Theodosius hálából dicső tetteikért foederatiként (szövetséges barbár) telepítik le őket a tartományban. A következő negyed század Pannonia szempontjából a pusztulás és az anarchia időszaka, történetében először, de nem utoljára.

401-ben ehhez járul az erre vonuló vandálok észak-pannoniai pusztítása, majd Alarich gótgjai törnek be Itáliába, sajnos Pannonián keresztül. A vandál származású római katonai parancsnok, Stilicho megbékítésük után Pannoniában telepíti le őket, ami azonban a legkevésbé sem akadályozza meg Alarichot Róma 410-es kirablásában.

405-re vált nyilvánvalóvá a kelet-európai germánok számára, hogy a 376-os hun támadás csak előjáték volt, az igazi lökés csak most jön: a hunok Európába fogják áthelyezni hatalmi központjukat, hiszen világhatalmi terveik útjában immár csak a Római Birodalom áll.

A felismerést tett követi: 406. december 31-én, a nyugat-európai népvándorlás kor kezdetén, lépik át a Rajnát a hunok elől menekülő, Godegisel vezette vandál, szvéb (ekkortól hívjuk így a kvádokat), alán és silling vandál (a lengyelországi Szilézia névadói) seregek.

Ettől kezdve Attila haláláig (453) a hunok irányították az eseményeket. A Kárpát-medencébe 406 után bejutó hunok nagyjából ugyanazt tették, mint korábban a rómaiak: saját céljaik érdekében játszották ki és használták fel az egyes germán népeket. Hagyták, hogy egymást pusztítsák, ha viszont szükségük volt rájuk, akkor szövetségesként még a hatalom közelébe is engedték őket.

Az Itáliába tartó osztrogótok a változatosság kedvéért újra végigrabolják Pannoniát, ezúttal Radagisus vezetésével, Thorismud pedig hun szövetségesekkel győzi le a szvébeket és a gepidákat. Az újabb kutatások szerint az ekkor kiirtott gepida uralkodói ház kincsei kerültek elő Szilágysomlyón.

Források hiányában nehéz pontos adatokat közölni, csak az biztos, hogy 447 után Attila magyarországi, valahol az Alföld déli részén található udvarában már számos germán szövetséges uralkodó élt: az osztrogót Valamir, a szkír Edika, valamint a legerősebb: a hunok által „szentesített” gepida Ardarich. De ne feledkezzünk meg a helyi származású arisztokrata Orestesről, az utolsó nyugatrómai császár, Romulus Augustulus apjáról sem. Közismert világtörténeti tény, hogy az Orestessel együtt

„szolgáló” Edika fia, Odoaker fosztja majd meg trónjától az egyébként gyermekkori (kb. 16 éves) császárt 476 augusztusában, miután apját kivégeztette. (Nem tartozik szorosán ide, de fontos tudni, hogy Odoakert, fiát és kíséretüket viszont Itália új ura, Nagy Theoderich öleti meg egy lakomán, 493. március 15-én.)

A nagykirály halálát követően derül ki, hogy ki volt az úr a háznál: azért mertek fellázadni a hunok ellen a korábbi „szövetségeseik”, mert Attilának nem volt méltó utóda. A hatalmat a legidősebb fiú, Ellak örökölte, de őt apja nem kedvelte. A középső, Dengizik hasonlított jellemében legjobban atyjára, aki viszont a legkisebbet, Ernakot (Irnek) szerette a legjobban. Hiába lázadtak azonban fel bátyjuk ellen, a trónöröklési harcot Ellak nyerte meg. Ez a tény viszont bizonyára rányomta bélyegét a hadvezetésre is.

A gepida irányítású szövetség szvéb, rugi, herul, szkír és szarmata csapatai 455-ben vívják meg a döntő csatát az Ellak vezette hun, osztrogót, alán sereggel a pontosan nem azonosítható Nedao folyónál. Ellak halálával lényegében véget ért egy korszak, és egy új kezdődött: a túlélő germánok évtizedei. A győztesek éltek jogaikkal, ekkor teljesült a gepidák régi vágya is: végre megszerezték Erdélyt a gótoktól. A hatalom új birtokosai bizonyára kifosztották a hun kincstárát is, de vagyonukat gyarapította a bizánci aranyadó is. Királyi házaik pompájáról töredékességük ellenére is fényűző leletek tanúskodnak. Az apahidai gepida uralkodó (Omharius) ékszerei és hatalmi jelvényei, valamint a szamosfalvi lelet csak a korszak legismertebb nyugati fejedelmeinek tárgyaival vehetők össze, de a szkírekhez köthető bakodpusztai lelet is az időszak leggazdagabb női sírleleteinek egyike Európában.

A Római Birodalom nem nézhette tétlenül a gepida-liga tagjainak a győzelmet követő diadalmármorát, hiszen a kor legfélelmetesebb hatalmával számoltak le. Kézenfekvő megoldásnak látszott tehát a legyőzött osztrogótok támogatása: ennek lett egyik következménye Pannonia osztrogót korszaka (456–471). A Dunántúl délkeleti részén három önálló fejedelemségben telepedtek le Thiudimer, Valamer és Vidimer alattvalói. A gótok Thiudimer király vezetésével győzték le az egyelőre azonosíthatatlan Bolia folyónál a gepida-ligát 469-ben. Valószínűleg itt esett el Edika és egyik fia, Hunvulf (Hun farkas) is. Sokat elárul az Attila alatti erőviszonyokról a hunok volt „szövetségeseinek” névadási szokása. A csatában a szvébeket Halarich mellett Hunimund vezette. Az osztrogótok sikerük ellenére hamarosan elhagyták a már amúgy is kifosztott Pannoniát, amihez az is hozzájárulhatott, hogy éppen legősibb ellenfelüket, a gepidákat nem sikerült teljesen felszámolniuk.

A 471 után távozó gótok között volt a már kamaszodó (Nagy) Theoderich, Thiudimer fia is. Az a legenda, mely szerint az egyik legnagyobb germán király a Balaton környéki gót szállások egyikén született volna, nem állja meg a helyét, ugyanis 453/54 táján, még az osztrogótok keleti, pontusi hazájában látta meg a napvilágot. Itália királyaként pannoniai birtokainak északi határa mindig a Dráva volt, s származásához méltóan főleg a gepidákat akarta irtani, amire főleg a Szerémségben volt alkalma. 526. augusztus 30-án bekövetkezett halála Attilához hasonló erő kiakapcsolódását jelentette, ugyanis rögtön megkezdődött a Kárpát-medence szállásterületeinek újraosztása.

A langobardok megjelenése vetett lényegében véget a nagy germán népmozgásoknak. Dél felé vonulásuk során 488 után először a rugiakat, majd 510 előtt a herulokat győzték le. Ezzel azonban kivívták Nagy Theoderich haragját, hiszen a

herulok királya, Rodulf (Vörös farkas) „fegyverrel fogadott fia” volt Itália királyának. Az tény, hogy a győztes langobard királyt, Tatot unokaöccse Wacho megölte, így a hatalmat is átvette. Őt tartja népe hagyománya Pannonia meghódítójának, de a térség első királya Audoin lett, ő már itt is halt meg. A tényleges hatalomért kezdtek véres háborúba a gepidákkal, akiket 551-ben győztek le az „Asfelden” (az istenek mezején), valahol a Szerémségben. Erre az esetre igaz azonban a mondás: a csatát megnyerték, de a háborút nem. A már eddig is mindent túlélő gepidák országának ugyanis csak egyik részét győzték le, és azt sem végleg. Az egész Gepidia megtörése még a félelmetes langobardok számára is nagy feladatnak tűnt. Ez a harc a langobardok részéről már Audoin fia, Alboin, illetve az asfeldi csatában elesett gepida trónörökös utóda, Kunimund vezetésével zajlott. A következő években a két nép Bizánc váltakozó szövetségi rendszereinek „segítségével” pusztította egymást, míg a langobardok rá nem jöttek, hogy egyedül nem győzhetnek.

Alboin az 567 táján feltűnő avarokat tartotta a megfelelő szövetségeseeknek. Annyiban igaza volt, hogy velük könnyedén diadalmaskodtak a gepidák fölött, de abban már egyáltalán nem, hogy ezzel a saját helyzete is könnyebbé vált volna. Éppen ellenkezőleg, így aztán egy éven belül belátta, hogy jobb lesz önként távoznia. (A helyzet némileg emlékeztet a jó száz évvel ezelőtti britanniai eseményekre. Ott Vortigen brit király hívta be a piktek ellen az elbai germán angol, szász és jüt zsoldoscsapatokat Hengist és Horsa vezetésével, akiktől aztán olyannyira nem tudtak megszabadulni, hogy a mai napig angolszászoknak hívjuk őket.) Igaz ugyan, hogy a langobardok baráti szerződést kötöttek az avar Baján kagánnal, de a tényleges helyzetet távozásuk körülményei tükrözik. A langobardok 568 húsvétján házait felgyújtva, az egész népet felpakolva kerestek új hazát Itáliában. Nem volt ez másképp a magyar honfoglalás esetében sem: annak oka is a menekülés volt. Alboin azonban még a hódításhoz sem érezte elég erősnek seregét, ezért szövetkezett a szászokkal, akik viszont halálát követően, 572-ben hazaköltöztek. Az avarok a gepidákra is nagy hatást gyakoroltak, amit az is mutat, hogy egy részük inkább halálos ellenségeikkel, a langobardokkal együtt vándorolt Itáliába, semmint hogy helyben maradjon. Amennyiben igaz, hogy Alboin az elesett Kunimund koponyájából készíttetett magának ivócsészét, akkor elképzelhetjük, hogy milyenek lehettek a másik lehetőséget képviselő avarok. A hódítók nevét Lombardia tartomány és a gepidákra utaló Zibedo, Zebedo falvak őrzik.

568-ban ért véget a különböző germán népek önálló közép-európai történelme. Nagy tömegben maradtak itt ugyan gepidák, sőt együtt harcoltak az avarokkal Bizánc ellen, de saját országuk megszűnt létezni.

A következő 250 év az avaroké. Harcaik és földrajzi helyzetük következtében többször is kapcsolatba léptek a szomszédos germánokkal. Ennek konkrét bizonyítékait a régészet nyújtja: a korai avar (568–670) temetőikben meglehetősen gyakran találunk tipikus germán viseletben eltemetett nőket, de a korszak jellegzetes germán fegyverei és tárgyai sem ritkák. A legnagyobb avar uralkodó, kagánjuk, Baján Attilához hasonló formátumú személyiség volt – kiváló hadvezér egy félelmetes sereg élén. Az avarok külön érdeme, hogy ők egyesítették először egy birodalomban az egész Kárpát-medencét. Ezt utánuk csak majd a magyarok tudták megismételni. Az avarok szövetséges népei azonban már egy új csoport, a szlávok tagjai voltak. A népvándorlás korának germánjai a gepidákkal tűntek el a történelem színpadáról.

A Kárpát-medence további germán kapcsolatait a frankok hódításai határozták meg. Ennek a korai „Drang nach Osten” politikának ezek áldozatul az itáliai langobard hercegségek is. A hódítók ellen fellázadó hercegek az avaroknál kerestek menedéket 776-ban. 787-ben a frank birodalom az ekkorra egyedül megmaradt önálló germán államot, a bajor hercegséget is megtámadta. Uralkodójuk, III. Tassilo meghódolt, de felesége, az éppen Nagy Károly által trónjától megfosztott utolsó langobard király lánya szervezkedni kezdett. Az így létrehozott bajor–avar–langobard szövetséggel önálló nemzeti létük felszámolását ugyan nem sikerült megakadályozniuk, viszont kiváló ürügyet biztosítottak Nagy Károly 791-ben kezdődő avar háborúhoz.

A frank krónikákban természetesen győzedelmesnek elkönyvelt hadjárat azonban egyáltalán nem ment könnyen. Az augusztus 23-án megkezdett támadás frank–alemann–szász–thüring–bajor seregei eleinte ellenállás (és hadüzenet) nélkül hatolhattak be a felkészületlen avarok területeire. Egészen a Bécsi-erdőig, ahol Cumeobergnél (a mai Tulln és Zeiselmauer között) került sor az első nyílt ütközetre. A támadók győztek, de jelentős veszteségek árán. A pontos „eredményt” nem ismerjük, de az tény, hogy Károly fiát, Jámbor Lajost a csata után hazaküldte. A folytatásban jöttek az igazi bajok. A kétségtelenül menekülő avarok ugyanis az összes későbbi germán hódítás eredményességét megkeserítő „felperzselt föld” taktikájához folyamodtak, márpedig egy támadó sereg élelem és takarmány nélkül nehezen boldogul. További és egyelőre megoldhatatlan problémának bizonyult a Duna. A folyó két partján előrenyomuló katonaság ugyanis egy idő elteltével a hazinál sokkal szeleesebb vízzel találta magát szemben – ezzel el is vágva egymástól a csapattesteket. November elejére nyilvánvalóvá vált, hogy vissza kell vonulni. Minden jel arra utal, hogy Nagy Károly utolsó személyesen vezetett hadjárata a részeredmények ellenére is kudarc volt, ugyanis ezután négy évig nem folytatták a harcot.

Az avarok azonban saját erőből „érték el” azt, ami a frankoknak nem sikerült. A 795-ben kitört, ismeretlen okú belháborújuk során a két legfőbb méltóság, a kagán és a jugurru irtották ki egymást, az életben maradt harmadik hatalom viselője, a tudun pedig meghódolt Károlynak. Ekkor fosztotta ki Erik friauli dux az avar kincstárat. A 16 szekéren elhordott drágaságból bőkezűen osztogatott aztán Nagy Károly vazallusainak, de az avarok meghódoltatását már fiára, Pippinre bízta. Ez sem ment azonban könnyen: 799-ben általános felkelés tört ki a hódítók ellen. Végül a frank megtorlás és az energikus bolgár kán, Krum egyidejű, bár természetesen nem összehangolt támadása törte meg az avarokat 804-ben.

Ezek után Nagy Károlynak már nem maradt más dolga, mint hogy a kialakult helyzetet jogilag is tisztázza. Ekkor osztják fel az újonnan meghódított keleti területeket. A Dunántúl a Pannonia Superior nevet kapja, ennek lesz része a meghódolt avarok területe (Avaria = Alsó-Ausztria). A Dráva–Száva között ezentúl Pannonia Inferiornak hívjuk. A területet közigazgatásilag a bajor prefektúra alá rendelik, a két tartomány együttese lesz az Oriens. Károly 814-ben hal meg, az őt követő Jámbor Lajos fia, Német Lajos 828-tól lesz az immár egyesített Pannonia ura, melyet négy grófságra osztanak.

Ezek egyikének lesz az ura a Nyitráról elmenekülő Pribina, akinek személyében tehát nem egy morva hódítót, hanem egy karoling alattvalót tisztelhetünk. A terület körüli utolsó viharokat Német Lajos fia, Karlmann okozza, aki 862-ben apja ellen lázadva nevezi ki magát Carantania urának, de gyakorlatilag ez a fogalom is

Pannoniát takarja. Német Lajos halálakor, 876-ban zárulnak végleg le a nyugati népmozgások és hódítások: véglegessé válik a germán frankok két fő területének elkülönülése Francia- és Németország formájában, ez utóbbi határán pedig már megjelennek az új hazát kereső magyarok első lovascsapatai.

A magyar állam megszilárdulásával kapcsolatosak a terület első évezredének utolsó germán kapcsolatai. Az európai népvándorlás végső hulláma a viking–normann kalandozások időszaka, mely a VIII. század végén kezdődik, a IX–X. században teljeseedik ki és a XI. században zárul. A három skandináv nép (svéd, dán, norvég) közül az etelközi magyarság a kelet felé terjeszkedő svédekkel már a Kijevi fejedelemség szomszédságában megismerkedik. A korai kereskedelmi kapcsolatok a Kárpát-medencében bővülnek ki. Valószínű, hogy a X. század második és a XI. század első felében a magyar királyok testőrségét varég–rusz–oroszcsofosok alkották, akiket a Kijevi Rusz udvarában szolgáló svéd eredetű zsoldosok közül választhattak ki. Erre vagy a kiváló minőségű normann fegyverek exportjára utalnak a régészeti leletek: pl. a budapesti lándzsa, néhány kétélű kard, illetve ezek szerelékei, valamint a prágai Szent István kard csontmarkolata. A fegyverek díszítésében dániai és észak-német hatások is felismerhetők. Meg kell azonban mondanunk, hogy egyetlen viking temetkezést sem ismerünk Magyarországról, tehát hatásuk ezen a területen kizárólag marginálisnak tekinthető.

Az első évezred végével zárul az európai népek, így a germánok államalapítási kísérleteinek korszaka is. Ettől fogva az immár megszilárdult középkori országok politikai történetéről beszélhetünk. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a Római Birodalom bukása és a Német-római Birodalom felemelkedése közötti fél évezred viharos eseményei rajzolták meg földrészünk mai térképét.

IRODALOM

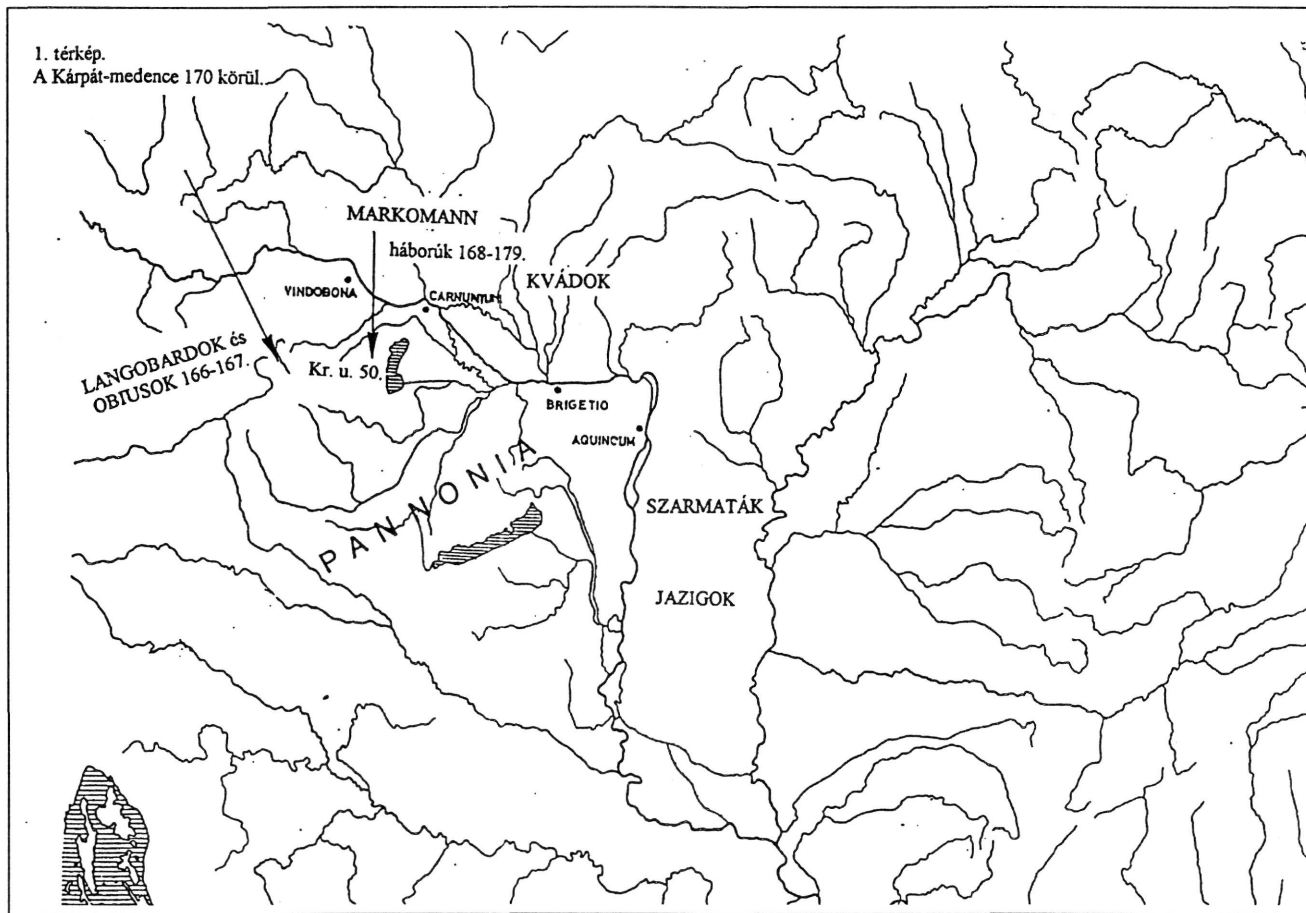
- Bóna I.: A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében. Budapest, 1974.
- Bóna, I.: Das Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Karpatenbecken. Budapest, 1976.
- Bóna I.: A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. In.: Magyarország története I/1–2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. (Főszerk.: Székely Gy.) Budapest, 1984. 265–373, 1586–1606.
- Bóna I.: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In.: Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig. (Főszerk.: Köpeczi B.) Budapest, 1986. 107–234, 565–582.
- Bóna I.: Daciától Erdőlvéig. Erdély és a Kelet-Alföld a népvándorlás korában (271–895). In.: Erdély rövid története. (Főszerk.: Köpeczi B.) Budapest 1989. 61–98, 611–614.
- Bóna, I.: Völkerwanderung und Frühmittelalter (271–895). In.: Kurze Geschichte Siebenbürgens. (Ed.: Köpeczi, B.) Budapest–Stuttgart, 1990. 62–106, 694–697.
- Bóna, I.: Das Hunnenreich. Budapest–Stuttgart, 1991.
- Bóna I.: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993.
- Bóna I.–Cseh J.–Nagy M.–Tomka P.–Tóth Á.: Hunok–Gepidák–Langobardok. Szeged, 1993.

- Brondsted, J.: The Vikings. Harmondsworth, 1960.
- Brondsted, J.: A vikingek. Budapest, 1983.
- Dannheimer, H.–Dopsch, H. (Hrsg.): Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488–788. Gemeinsame Landesausstellung des Freistaates Bayern und des Landes Salzburg. Rosenheim–Mattsee, 1988.
- Dixon, P.: Barbarien Europe. Lausanne, 1976.
- Dixon, P.: Britek, frankok, vikingek. Budapest, 1985.
- Fettich Nándor: A szilágysomlyói második kincs. – Der zweite Schatz von Szilágysomlyó. Budapest, 1932.
- Garam É.–Kiss A.: Népvándorlás kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban. Milano–Budapest, 1992.
- Garam, É.–Kiss, A.: Goldfunde aus der Völkerwanderungszeit im Ungarischen Nationalmuseum. Milano–Budapest, 1992.
- Horedt, K.–Protase, D.: Das zweite Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen). Germania 50. 1972.
- Kiss, A.: Germanische Grabfund der Völkerwanderungszeit in Jobbágyi. (Zur Siedlungsgeschichte des Karpatenbeckens in den Jahren 454–568). Alba Regia 19 (1981) 167–185.
- Kiss A.–Bernhard-Walcher, A.: Szilágysomlyó. A gepida királyok aranykincsei. Budapest, 1999.
- Kovács L.: Viselet, fegyverek. In.: Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 216–281.
- Kovrig I.: A népvándorláskor népei. Budapest, é. n.
- László Gy.: A népvándorláskor művészete Magyarországon. Budapest, 1970.
- László, Gy.: Steppenvölker und Germanen. Kunst der Völkerwanderungszeit. Wien, 1970.
- Mócsy, A.: Pannonia and Upper Moesia. London–Boston, 1974.
- Mócsy A.: Pannonia a korai császárság idején. Budapest, 1975.
- Mócsy A.: Pannonia a késői császárságban. Budapest, 1975.
- Nagy T.: Budapest története az őskortól a honfoglalásig III. Népvándorlás kora. In.: Budapest története I. (Főszerk.: Gerevich L.) Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest, 1973. 185–216.
- Noll, R.: Vom Altertum zum Mittelalter. Wien, 1974.
- Paulsen, P.: Magyarországi viking leletek. – Wikingerfunde aus Ungarn im Lichte der Nord- und Westeuropäischen Frühgeschichte. Budapest, 1933.
- Roth, H.: Kunst der Völkerwanderungszeit. Frankfurt am Main–Berlin–Wien, 1979.
- Seipel, W. (ed.): Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó. Wien, 1999.
- Váczy, P.: Der fränkische Krieg und das Volk der Awaren. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 20 (1972) 395–420.
- Váczy P.: A frank háború és az avar nép. Századok 108 (1974) 1041–1061.
- Vonbank, E. (Hrsg.): Niebelungenlied. Bregenz, 1979.

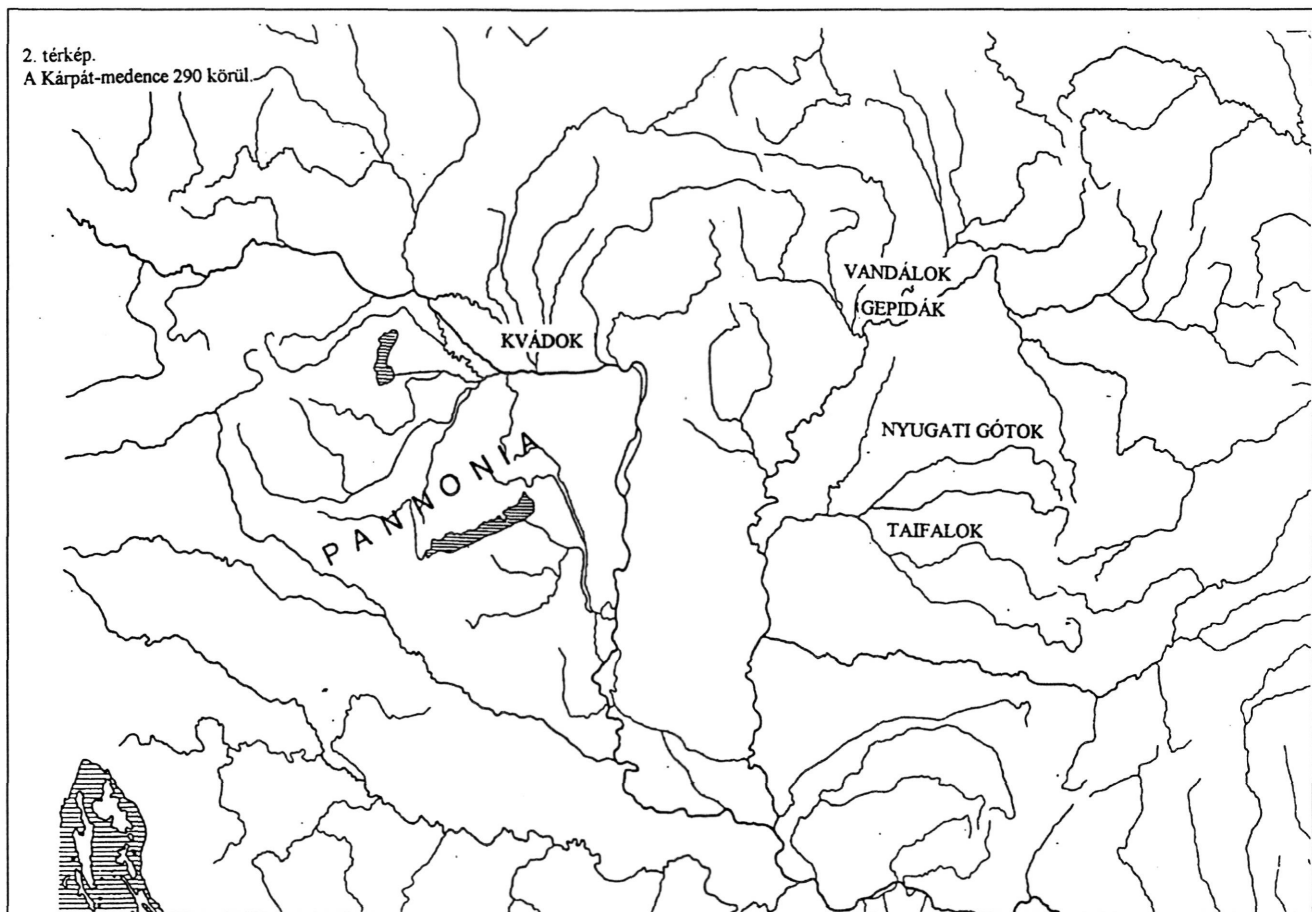
Fancsalszky Gábor

Budapesti Történeti Múzeum, 1014 Budapest, Szent György tér 2.

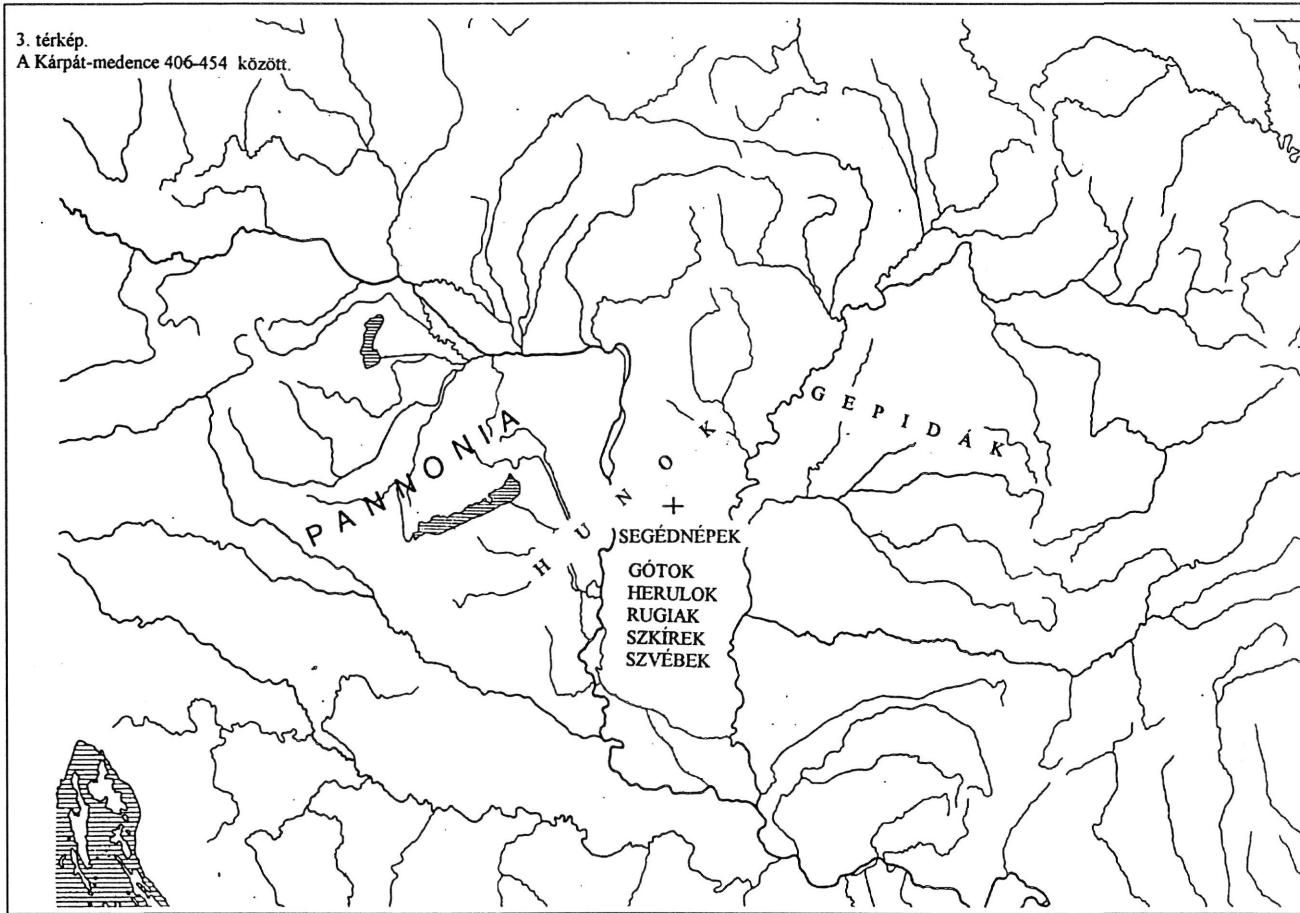
fancsalszky.gabor@mail.btm.hu

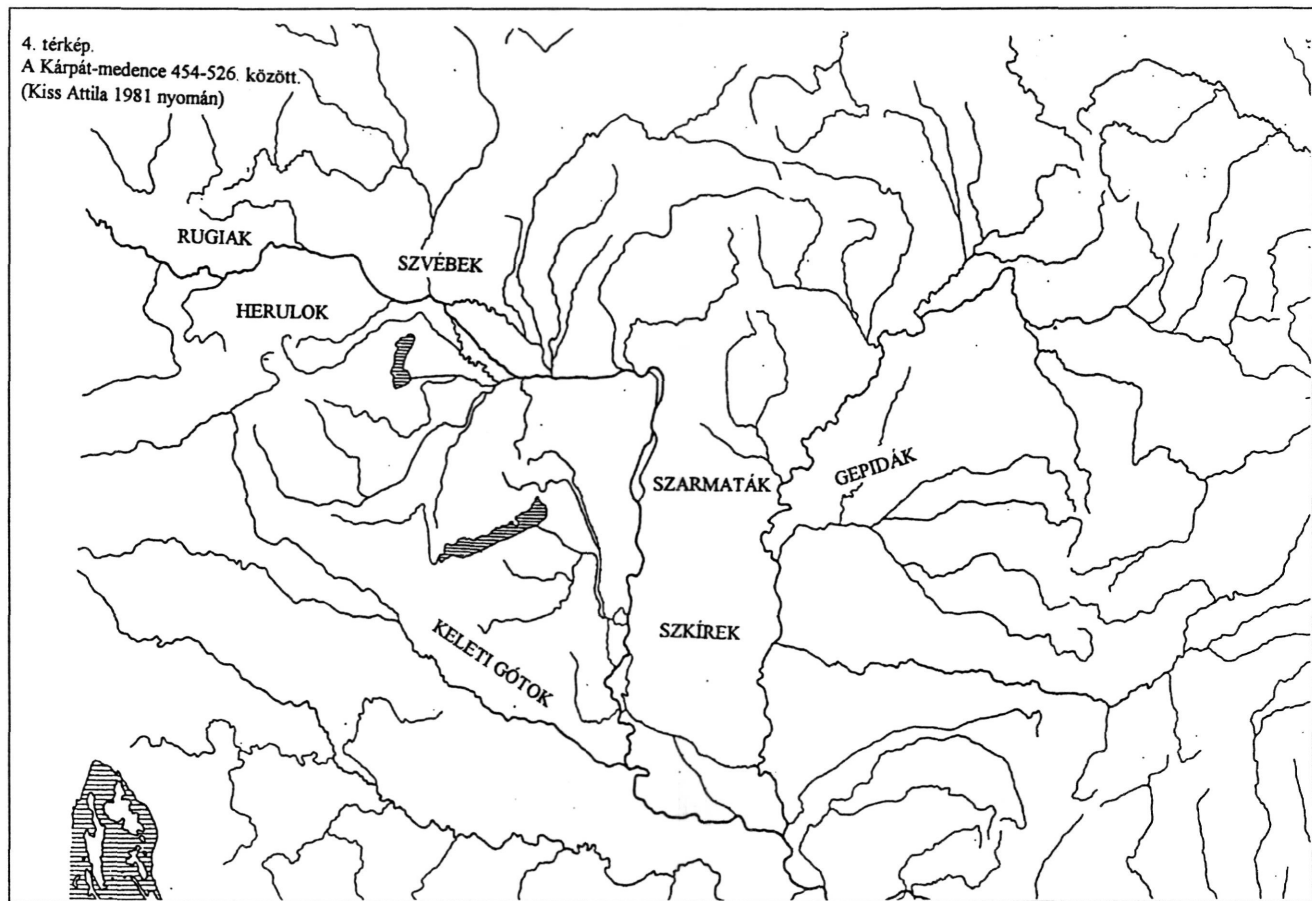
1. kép. A Kárpát-medence 170 körül
(tervezte: Fancsalszky G., rajzolta: Szathmáry Gábor)

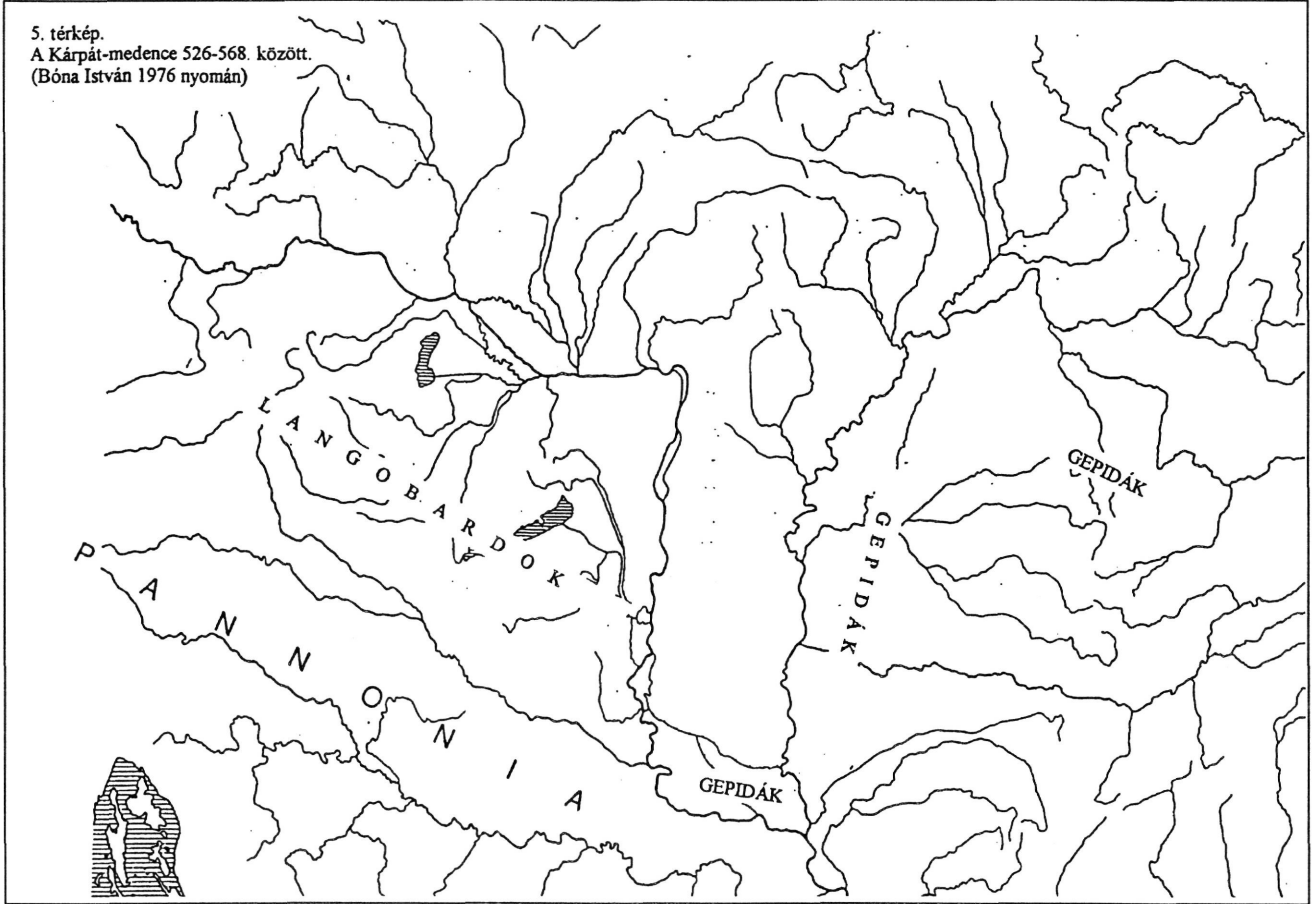
2. kép. A Kárpát-medence 290 körül
(tervezte: Fancsalszky G., rajzolta: Szathmáry Gábor)

3. kép. A Kárpát-medence 406–454 között
(tervezte: Fancsalszky G., rajzolta: Szathmáry Gábor)

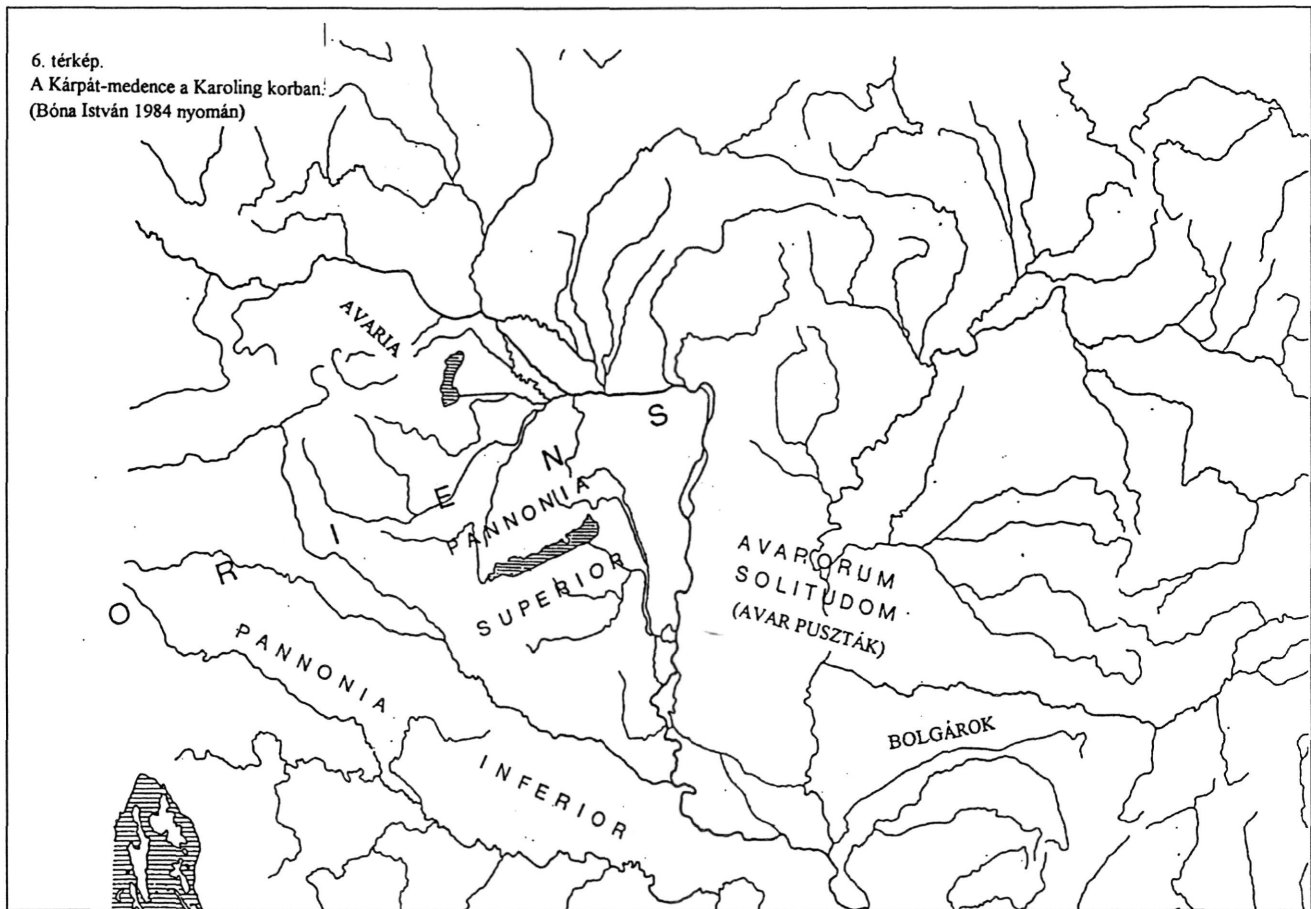

4. kép. A Kárpát-medence 454-526 között
(Kiss Attila 1981. 171. Abb. 1. nyomán)

German népek a Kárpát-medencében a Kr. u. I. évezredben

5. kép. A Kárpát-medence 526–568 között
(Bóna István 1976. 28–29, 3. rajz nyomán)

6. kép. A Kárpát-medence a Karoling korban
(Bóna István 1984. 350, 26. térkép nyomán)